

ponents of legal culture of law-making or legal culture of law-making. This legal culture of a regulatory framework that includes legal culture, legal terminology, the legal culture of systematization of normative acts and legal culture the implementation of the law, which is a component of the legal culture of law enforcement activity; legal culture and the provision of law that involves the legal culture of law-enforcement activity, legal culture of preventive work, etc.

According to scientists, the legal system is a factor of stability in society carries traditions that provide a link with the past, present and future not only of law and legal culture but the entire culture of the society as a whole.

The conclusion is that the legal system of society as existing at this moment in history is the totality of law-making and law-making processes; expressed in the normative acts and other sources of law in the system of legal norms, institutions and branches of law; the system of ensuring proper implementation of law through various forms of legal responsibility and dynamics of the rule of law. Provided that the legal culture is not only something that operates in real time and space, and historical heritage, elements of the legal culture of the past that have played a positive role in the development of the legal system.

Keywords: law, culture, legal system, legal culture.

УДК 340.1

С. О. СУНЄГІН

ДУХОВНА ТА МАТЕРІАЛЬНА ПРИРОДА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: ВСТУП ДО ПРОБЛЕМИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ РЕАЛІЙ

На загальнотеоретичному рівні досліджуються особливості духовних та матеріальних засад розвитку сучасного громадянського суспільства.

© Сунєгін Сергій Олександрович – кандидат юридичних наук, науковий співробітник відділу теорії держави і права Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України

Робиться висновок, що громадянське суспільство може ефективно функціонувати та розвиватися лише за умови наявності в його основі надособистісних (духовних) ідеалів, заради яких індивід здатен пожертвувати своїми особистими благами.

Ключові слова: *громадянське суспільство, духовність, мораль, матеріальні блага, індивід, права і свободи людини.*

Сунегин С.А. Духовная и материальная природа гражданского общества: вступление к проблеме в контексте современных реалий

На общетеоретическом уровне исследуются особенности духовных и материальных оснований развития современного гражданского общества. Делается вывод, что гражданское общество может эффективно функционировать и развиваться только при условии наличии в его основе сверхличностных (духовных) идеалов, ради которых индивид способен пожертвовать своими личными благами.

Ключевые слова: *гражданское общество, духовность, мораль, материальные блага, индивид, права и свободы человека.*

Sunegin Sergii. Spiritual and material nature of civil society: introduction to the problem in the context of modern realities

In this article the author on the general theoretical level examines the features of the spiritual and material foundations of the development of modern civil society. As a result of the research, it is concluded that civil society can effectively function and develop only if it is based on above-personal (spiritual) ideals, for the sake of which the individual is able to sacrifice his personal goods.

Keywords: *civil society, spirituality, moral, material goods, individual, human rights and freedoms.*

Будь-яке суспільство, у тому числі громадянське, формується, функціонує та розвивається в межах визначеної соціальної реальності, яка об'єктивно вміщує в собі матеріальні і духовні компоненти. Матеріальні компоненти суспільного розвитку завжди пов'язані з діяльністю людей, спрямованої на створення необхідних для життя матеріальних благ (товарів, робіт та послуг), тобто насамперед тих благ, які сприймаються людиною за допомогою органів

чуття. Водночас, вказана діяльність людей та їх об'єднань або матеріальні взаємовідносини в суспільстві, в межах яких функціонують реальні процеси життєдіяльності людини, тобто вся сукупність матеріальних умов їх існування, перебуває у нерозривному взаємозв'язку з нематеріальною або духовною складовою суспільства, за допомогою якої забезпечується ціннісно-телеологічне обґрунтування будь-яких взаємовідносин в суспільстві, тобто осмислення, розуміння та оцінка індивідами умов свого буття і ставлення до нього. У сучасній науковій літературі зазначається, що «фактор єдності матеріального і духовного в суспільстві є головним у розумінні природи виникнення і підтримки стабільності і наступництва розвитку соціуму»¹.

У заявленому контексті особливої актуальності набуває дослідження проблематики, пов'язаної з визначенням основних засад формування та розвитку громадянського суспільства з точки зору духовних та матеріальних чинників детермінації функціонування його інститутів та суб'єктів. Саме тому метою цієї статті є визначення особливостей сучасних засад формування та розвитку громадянського суспільства з огляду на їх матеріальну та духовну природу і вироблення на цій основі загальнотеоретичних рекомендацій щодо подолання перманентної кризи функціонування громадянського суспільства.

Питання природи громадянського суспільства вже неодноразово були предметом розгляду багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених, серед яких потрібно, зокрема, назвати: В. Бачинін, С. Бобровник, О. Богиніч, О. Львова, Л. Макаренко, Г. Мальцев, Н. Пархоменко, Н. Оніщенко, А. Поляков, Ю. Шемшученко тощо. Водночас, сучасні складні та суперечливі реалії розвитку України та світового співтовариства, посилення процесу атомізації суспільства тощо, вимагають переосмислення насамперед філософських та загальнотеоретичних підходів до розуміння природи громадянського суспільства з точки зору її духовної та матеріальної складової.

Переходячи до безпосереднього висвітлення основного змісту даної статті, слід насамперед визначитися з понятійно-категоріаль-

ним апаратом, а саме: з поняттям громадянське суспільство, яке у сучасній соціогуманітарній доктрині представлене надзвичайно широкою палітрою відповідних визначень. Не вдаючись до розгляду конкретних визначень поняття «громадянське суспільство», які надаються багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими, з метою досягнення заявленої мети даної статті під поняттям «громадянське суспільство» автор розуміє суспільство людей (індивідів, особистостей), здатних до високого рівня самоорганізації та саморегуляції своєї поведінки та діяльності на засадах соціальної солідарності у різноманітних взаємовідносинах між ними. У будь-якому разі проблематику формування і розвитку громадянського суспільства неможливо розглядати поза людським контекстом, що актуалізує проблему співвідношення духовних і матеріальних засад соціальної трансформації в цілому. Як бачимо, первинним елементом громадянського суспільства, його «клітиною» або фундаментом є людина, а не відповідні громадські об'єднання або організації, так само як первинним елементом або «клітиною» системи права є «правова норма», а не інститут чи галузь права. У даному випадку мова йде не просто про суспільство, а про його особливий громадянський стан, який виникає в процесі історичного розвитку і обумовлюється не лише рівнем соціально-економічного, політичного і культурного розвитку держави та відповідних сфер життєдіяльності суспільства, але й духовним станом індивіда, його моральною свідомістю.

Звертаючись до сучасного гуманітарного дискурсу громадянського суспільства, не можна не помітити того факту, що він зорієнтований здебільшого на дослідження тих чинників або засад його функціонування, які виражені у розвиненій ринково-капіталістичній економіці, заснованій на пріоритеті приватної власності, формальній юридичній рівності, правах і свободах людини, зокрема, свободі підприємництва тощо. При цьому всі зазначені засади формування та розвитку сучасного громадянського суспільства розглядаються переважно як такі, що самостійно здатні ефективно впливати на якість життя людей, на їх благополуччя й достаток, здатні забезпечити високий рівень правопорядку і соціальної злагоди.

Так, у сучасній науковій літературі підкреслюється, що «становлення громадянського суспільства та правової держави має чітко визначені економічні підстави. Саме еволюція ринкових відносин на певному етапі призводить до зародження громадянського суспільства як своєрідної асоціації економічно вільних і незалежних громадян, союзу автономних, суверенних, вільних осіб, які є рівними між собою та володіють приватною власністю на умови своєї життєдіяльності. Генеза ж громадянського суспільства, у свою чергу, детермінує виникнення явища правової державності... Громадянське суспільство означає співіснування вільних і суверенних особистостей, які, у результаті появи у них приватної власності, володіють економічною незалежністю як від держави, так і один від одного. Відсутність цих детермінант означає, відповідно, і відсутність самого громадянського суспільства як об'єктивної основи появи правової держави»².

Як зазначає У. Бек, «лише ті особи, які мають житло, стабільну роботу і, відповідно, матеріально забезпечене майбутнє, є або можуть стати громадянами, здатними засвоїти демократичні правила поведінки та наповнити демократію життям. Проста істина говорить: політичні свободи не існують без матеріальної безпеки»³. Вищезазначене свідчить, що громадянське суспільство, так само як і стабільна демократія, не можуть ефективно функціонувати без належного рівня економічного розвитку держави, здатного забезпечити більшість громадян відповідним рівнем добробуту.

Погоджуючись в цілому з тим, що громадянське суспільство може ефективно функціонувати та розвиватися у випадку, коли є свобода ринкових відносин, коли належним чином забезпечується, а не лише декларується, система прав і свобод громадян, коли створені або втілені у фактичне життя відповідні матеріальні передумови для досягнення громадянської злагоди тощо, на думку автора, потрібно зробити одне важливе застереження, яке полягає у тому, що всі вказані характеристики або параметри розвиненого громадянського суспільства в жодному разі не можна визнавати самодостатніми або такими, що а рїогї мають самостійну першочергову

цінність, оскільки за таких умов нівелюється значення духовної складової суспільного розвитку, яка повністю поглинається або ставиться в залежність від визначених матеріальних чинників.

Слід зазначити, що факт примату матеріальних цінностей над духовними у сучасних умовах є беззаперечним, оскільки, яку б діяльність не здійснювала людина, її успішність у будь-якій сфері по суті вимірюється єдиним критерієм – доходом або прибутком, тобто матеріальним достатком. Інші ж критерії успіху людської діяльності визначаються як другорядні або як такі, що не мають самоцінності, якщо не задовольняється основна та найвища прерогатива – якомога вищий рівень доходності. У такий спосіб поведінка та діяльність людини поступово перетворюється на гонитву за новими матеріальними благами та чуттєвими задоволеннями, що означає фактичне підкорення духовних або ідеальних складових людської діяльності вузькоутилітарним та постійно змінюваним матеріальним (чуттєвим) прагненням людини.

Звичайно ж, сам по собі факт прагнення особи забезпечити собі високі стандарти матеріального добробуту є цілком нормальним та необхідним, оскільки подібні інтереси стимулюють громадянську активність, змушують людину постійно підвищувати свій інтелектуальний рівень, удосконалювати свою діяльність та здійснювати пошук нових взаємовідносин з іншими суб'єктами. Водночас, даний факт зовсім не означає, що особа, яка прагне успіху і добробуту, має належний рівень духовності, зміст якої надає можливість кожному системно осмислити специфіку особистої діяльності з точки зору того загального внеску, який вона забезпечує.

Справді, у сучасних ліберально-демократичних реаліях прийнято вважати, що, наприклад, кмітливість, спритність, прагнення до інновацій, активність, професіоналізм, комунікабельність, організаторські здібності тощо, підвищують ефективність будь-якої діяльності, а отже, є надзвичайно важливими для людини і суспільства. З цим, на думку автора, можна погодитися, але за однієї умови: якщо всі ці ділові та особисті якості відповідатимуть вищим духовним цілям, вираженим у традиційних моральних імперативах.

Останнє пов'язано з тим, що саме моральні або, відповідно, аморальні прагнення, інтереси та цілі, визначають шляхи досягнення результатів відповідної діяльності. Іншими словами, основним питанням в процесі будь-якої поведінки та діяльності є не як особистість проявляє свої відповідні якості та навички, а заради чого вона їх проявляє, які цінності вона визнає найважливішими чи найвищими у своєму житті.

З урахуванням зазначеного у науковій літературі небезпідставно та цілком вірно зауважується, що «ліберальна демократія як би говорить індивіду: ти – вільний, але вона утримується від відповіді на питання: заради чого я вільний»? Відповідаючи на питання про смисл свободи, більшість людей обмежує її зміст необхідністю задоволення особистих потреб. При цьому оскільки для більшості людей особисті потреби обмежуються станом матеріального благополуччя, то цивілізація, побудована на розробці засобів задоволення цих чуттєво-матеріальних потреб, неминуче матиме матеріалістичний характер, в якому розчиняються або руйнуються духовні сили⁴.

Слід також відзначити, що руйнація духовних засад розвитку громадянського суспільства, на перший погляд, не є очевидною, оскільки з сучасного дискурсу не зникають такі найважливіші цінності духовного життя як, наприклад, свобода, рівність, справедливість, відповідальність, допомога, загальнообов'язковість, мораль, релігія тощо. Водночас, у заявленому контексті, на думку автора, потрібно зробити одне важливе методологічне застереження, а саме: невід'ємною ознакою поняття «духовність» є те, що вона знаходить своє безпосереднє вираження у об'єднуючих засадах функціонування суспільства, які проявляються у вигляді моральної традиції, концентровано вираженої у відповідних правилах і образах. При цьому підкреслимо, що моральна традиція як атрибут духовності є невід'ємною умовою позитивного існування і розвитку сучасного суспільства, оскільки вона покликана зберегти «соціальну пам'ять» або «культурне наступництво» в суспільстві, духовно-осмислений зв'язок між поколіннями за допомогою складної системи моделей і стереотипів людської поведінки та діяльності, моральної

практики народу, результати якої дійшли до сучасного соціокультурного простору у якості безцінного духовно-морального досвіду. Це означає, що духовність як надзвичайно складний стан внутрішнього (психічного) життя людини, який виражається у суб'єктивному переживанні оточуючих подій, у тому числі з життя самої людини, а також в оцінці цих подій, у тому числі з точки зору їх відповідності традиційним моральним засадам суспільного розвитку, має єдину абсолютну, метафізичну основу, яка не підлягає релятивізації навіть у зв'язку із реально функціонуючою постійною змінюваною оточуючою соціальною дійсністю.

Досліджуючи феномен духовності, окремі сучасні дослідники проблем теорії та філософії права вірно підкреслюють, що «вищим модусом духовності є «надсвідомість», яка представляє собою здатність людини до осягнення трансцендентних засад свого буття, до виходу за межі свого «я» у сферу надособистісного, що перебуває за межами безпосереднього чуттєвого сприйняття і звичайних розумових пропозицій. На відміну від вітальності, що тримає людину внизу, поблизу меж тваринності та постійно погрожуючою їй небезпеки зривів в її бездонність, духовність перешкоджає подібним зривам та змушує її прагнути вгору. Вона не дає змогу індивідуальній свободі перетворюватися у вседозволеність та пропонує особистості співвідносити свої потреби, інтереси, мотиви з універсальними ідеалами блага, істини, справедливості, краси. Духовність надає можливість особистості усвідомлювати самоцінність свого «я», значущість свого внутрішнього світу, розуміти свою унікальність і разом з тим причетність до універсальних засад буття, представлених у вигляді загальнолюдських цінностей культури і цивілізації. Без духовності, яка повідомляє індивідуальному «я» піднесений лад світосприйняття, неможливі ані чуйне сумління, ані вільна воля, ані моральна та метафізична інтуїція, ані релігійна віра, ані зріла правова культура»⁵.

Виходячи з зазначеного, очевидним видається факт, що домінування матеріальних засад розвитку громадянського суспільства над його духовними основами призводить до того, що основоположні

духовні поняття, принципи та цілі людського життя поступово позбавляються своїх абсолютних об'єднуючих засад і перетворюються на своєрідну «споживчу річ», яку можна і потрібно споживати лише на догоду особистим матеріально-чуттєвим інтересам та потребам. Духовність, таким чином, позбавляється свого об'єктивного метафізичного фундаменту, ставиться в залежність лише від інтерсуб'єктивної комунікації, від можливості досягнення компромісу у кожній окремо взятій життєвій ситуації, підкорюючись по суті обмеженим матеріально-чуттєвим прагненням, мотивам та інтересам індивідів. На це звертають увагу і деякі сучасні дослідники, які зазначають: «опора на конвенцію, компроміс, договір передбачає, що основоположні цілі громадянського суспільства – свобода, рівність, загальнообов'язковість, справедливість, відповідальність – мають не класичне метафізично-субстанціональне, а політичне змістовне насичення, яке не є заданим у своїй конкретності у якості позачасових предикатів природного права, а формуються на основі інтерсуб'єктивного діалогу. Такий функціональний зміст цілей та цінностей громадянського суспільства заздалегідь передбачає їх взаємну обмеженість, трансформування, широку горизонтальну інтерпретацію, конструйованість, нескінченну деталізацію, контекстуальність, тимчасову нормативну визначеність, багаторівневий характер і правову конкретизацію, зберігаючи при цьому юридичну загальнообов'язковість і недопустимість протиставлення індивідуального та соціального інтересу»⁶.

Отже, сучасний індивід або людина як первинний елемент громадянського суспільства, все більше замикаючись на особистому «я» та прагнучи відкинути при цьому будь-які об'єктивні нормативні обмеження своїх інтересів і бажань, поступово підкорює своє життя вузькоутилітарним егоцентричним прагненням, які, враховуючи об'єктивний дуалізм матеріального і духовного, реального та ідеального, абсолютного і відносного, підсвідомо набувають для нього абсолютний однозначний характер.

Водночас, для того, щоб особисті потреби, інтереси та бажання набули значущості у реально функціонуючій суспільно-політичній

дійсності як у формі загально-об'єднуючої ідеї, так і в їх конкретних проявах, тобто були визнані як суспільством в цілому, так і його окремими інститутами та суб'єктами, у якості найбільш пріоритетної цінності, вони повинні отримати належне нормативне обґрунтування у відповідній соціонормативній системі. Більше того, якщо звернутися до моделі сучасного суспільства споживання, яке характеризується масовим споживанням матеріальних благ, то очевидним є те, що для її успішного функціонування вона потребує свого ідейного обґрунтування. Іншими словами, для того, щоб в суспільстві успішно функціонували відносини, пов'язані з виробництвом та споживанням різноманітних матеріальних благ, а тим більше, щоб ці відносини набули першочергового або базисного характеру для розвитку всіх інших відносин, необхідно переконати людей як потенційних споживачів у тому, що їм потрібні ці матеріальні блага, тобто потрібно сформувані в людині особливу ціннісно-нормативну систему, яка б в подальшому виступала рушійною силою розвитку такого суспільства.

Якщо, наприклад, вести мову про особливості соціонормативного конструювання різноманітних суспільних процесів або відносин, то домінування матеріальної природи громадянського суспільства над його духовним виміром безпосередньо засновується на конституційному положенні про визнання прав і свобод людини у якості єдиної вищої соціальної цінності в державі, яке закріплено у всіх так званих демократичних конституціях, тобто у більшості сучасних держав. Оскільки права і свободи людини у сучасних демократичних реаліях визнаються у якості єдиної найважливішої соціальної цінності, а їх забезпечення та захист проголошуються магістральним напрямом і вищою метою діяльності державних та суспільних інститутів, можемо зробити висновок, що основу функціонування розвиненого громадянського суспільства складають ті чинники соціального розвитку, за допомогою яких людина може задовольнити свої потреби, інтереси, бажання тощо.

На додаток до зазначеного в сучасних умовах постіндустріального, інформаційного суспільства масової культури та споживання,

домінування матеріальних цінностей над духовними набуло особливо небезпечної форми, оскільки цінністю в сучасній економіці вже стала навіть не сама матеріальна річ (товар, послуга), а її сформований інформаційний образ. Як наслідок, у різноманітних сферах суспільних відносин виникли і функціонують симулятивні або знакові (іміджеві) конструкції, які набули статус самодостатньої реальності та справляють активний вплив на масову свідомість індивідів і соціальні процеси в суспільстві. При цьому особлива небезпека сучасного етапу домінування матеріальних цінностей над духовними полягає у тому, що знакові (симулятивні) конструкції формують не реальну, а ілюзорну уяву фактично про всі сфери суспільних відносин, яка характеризується оманливим, перекрученим сприйняттям реально існуючого об'єкта чи явища, допускаючи тим самим його неоднозначну інтерпретацію. З цього приводу французький філософ Ж. Бордійяр зазначав: «ми вступили в еру симуляції, настання якої знаменує повна заміненість нещодавно суперечливих або діалектично протилежних понять (термінів): взаємозамінність красивого та потворного в моді, правого і лівого в політиці, правдивого та хибного (неправдивого) в мас-медіа, корисного і марного (шкідливого) на рівні об'єктів, природи та культури на будь-якому смисловому рівні»⁷.

Зрозуміло, що такий безглуздий ідейно-ціннісний плюралізм неминуче розмиває критерії розрізнення добра і зла, позбавляє їх метафізичних, трансцендентних засад, перетворюючи на ситуативні споживчі поняття, які ставляться в залежність від суб'єктивних бажань людини. З урахуванням зазначеного, у науковій літературі справедливо відзначається, що сучасна «людина вже перестає замислюватися про сенс життя, про мету свого існування, про високі ідеали. Натомість панує культура, заснована на інформаційному хаосі та речах як об'єктивації індивідуального та суспільного життя різними гаджетами»⁸.

Слід також зауважити, що сучасне розуміння прав, свобод та інтересів, а отже, особистих або індивідуальних потреб, бажань і прагнень людини, нерозривно пов'язано з формуванням та розвитком

ідей громадянського суспільства та правової держави. Навіть більше: права і свободи індивіда на сьогодні виконують роль лейтмотиву різнорівневих глобалізаційних процесів, основного принципу гармонізації та уніфікації законодавства сучасних держав, головною засадою розвитку міжнародного права тощо. Незважаючи на таке абстрактне юридичне розуміння прав і свобод особи, у жодному випадку не можна нехтувати історичним і соціальним контекстом цих понять. Зокрема, поза соціальним контекстом безглуздо вести мову про права і свободи, оскільки вони можуть бути реалізовані лише в системі суспільних відносин між людьми. Це означає, що попри спільність деяких базових характеристик цих понять, розуміння їх конкретного змісту та шляхів реалізації у певному суспільстві залежить від пануючих у ньому соціокультурних ціннісно-нормативних установок, які виходять за межі права як нормативної системи. Крім цього, не можна нівелювати значення і історичного контексту прав і свобод людини, оскільки їх тривалий історичний розвиток переконливо свідчить, що їх конкретний прояв у суспільному житті не є і не може бути однозначним щонайменше у моральній системі координат, що ідеї про виключно добру природу людини не завжди і необов'язково корелюють з реаліями історії людства.

Досліджуючи сутність людської свободи, В. Шеллінг небезпідставно констатував, що «в людині міститься вся могутність темного начала і в ній же – вся сила світла. У людині – найглибша безодня і найвище небо, або обидва центри»⁹. З цього випливає, що прагнення людини до прекрасного, до правди і справедливості або до добра в цілому, автоматично передбачає можливість її звернення до пороку, розпусти, різноманітних вад чи відхилень, до зла врешті-решт.

Таким чином, права і свободи людини, так само як і такі основні засади формування і розвитку громадянського суспільства, як вільний ринок, справедливість, рівність, правова держава тощо, в їх абстрактному розумінні та тлумаченні, не можна вважати духовною основою або складовою громадянського суспільства, оскільки взяті абстрактно всі ці поняття та «благі наміри» є байдужими з точки

зору об'єктивної дихотомії добра і зла. Іншими словами, відірваність змісту цих понять від конкретного історично обумовленого соціокультурного середовища, невід'ємним елементом якого завжди є морально-релігійна система координат, означає, що вони можуть використовуватися та слугувати як досягненню загального та індивідуального блага (добра), так і сприяти соціальній деструкції та руйнації в їх багатоманітних формах прояву (злу). Адже абстрактна свобода як вічна цінність та основоположна сутнісна характеристика людини, онтологічна першооснова її життя, може бути звернена або використана як для досягнення найвищого добра і блага, так і найбільш низинного і непристойного зла.

Навіть якщо звернутися до такого основоположного принципу розвитку людської цивілізації та культури як гуманізм, то уявлення про його самоцінність та самодостатність не можна, принаймні, у повній мірі визнавати вірним, оскільки у такому разі за дужки виносяться надзвичайно важливі питання: що, власне, слід розуміти під поняттям «людина», які її основні ознаки, у чому полягає та проявляється гідність людини, які характерні риси людини та її вчинки схвалюються суспільством, а які засуджуються ним, які засоби досягнення благополуччя людини є корисними, а які – шкідливими чи небезпечними?

Враховуючи все вищенаведене, можемо зробити такі висновки:

1. Громадянське суспільство, так само як і будь-яка інша форма колективної організації індивідів, завжди формується, функціонує та розвивається в межах визначених матеріальних і духовних параметрів, які перебувають у постійній взаємодії. Духовна і матеріальна природа громадянського суспільства впливає з того факту, що його первинним елементом є людина (індивід, особистість), яка завжди є носієм духовного і матеріального начала, за допомогою яких вона формує для себе відповідну ієрархічно побудовану систему цінностей (матеріальних і духовних).

2. Залежно від того, система яких цінностей (духовних або матеріальних) є домінуючою, вищою або пріоритетною у функціонуванні та розвитку будь-якого державно організованого суспільства,

громадянське суспільство може бути життєздатним, тобто таким, що якісно сприяє розвитку відповідних сфер суспільних відносин, або ж формальним, яке виражається у безрезультатному функціонуванні його інститутів, не здатних якісно та системно впливати на соціально-політичне життя або діючих з метою отримання для себе певних благ.

3. Життєздатне громадянське суспільство є значно більше, ніж проста сукупність людей та їх об'єднань, їх прав, свобод, інтересів, цілей, прагнень тощо, значно більше, ніж ринкова економіка, приватна власність, свобода підприємництва і т.п. Адже громадянське суспільство може ефективно функціонувати та розвиватися лише за умови наявності в його основі надособистісних ідеалів, заради яких індивід здатен пожертвувати своїми особистими благами, у тому числі життям і здоров'ям. Вказані надособистісні ідеали концентровано виражені у духовній традиції відповідного суспільства, яка за допомогою морально-релігійної системи координат увібрала в себе багатовіковий досвід улаштування або вирішення життєво важливих справ. Для того, щоб задекларовані у системі права принципи формування і розвитку сучасного громадянського суспільства (свобода, справедливість, гуманізм, рівність, вільна ринкова економіка, приватна власність тощо) ефективно реалізовувалися на практиці, необхідна внутрішньо усвідомлена самоорганізація індивіда, якої можна досягти лише за умови його духовного удосконалення. У зв'язку з цим, існує об'єктивна нагальна необхідність створення системних умов, спрямованих на формування всебічно розвиненої особистості, здатної до рефлексії, тобто до звернення уваги суб'єкта на самого себе, на свою свідомість, на результати особистої діяльності, на механізми прийняття рішень, на осмислення та переосмислення особистих цінностей, інтересів, мотивів, бажань тощо.

4. Сучасний етап розвитку громадянського суспільства в умовах панування ліберально-демократичного устрою характеризується необмеженою субстанціоналізацією чуттєво-матеріальних чинників його розвитку, штучного надання їм значення своєрідної метафізичної основи функціонування соціальних інститутів, внаслідок чого

вже фактично зруйновані солідарні засади взаємодії між його інститутами та суб'єктами. У такому суспільстві індивід як його первинна суб'єктна основа вже більше не усвідомлює значення позачасових цінностей та ідеалів, а тому його поведінка та діяльність усвідомлюється ним через формально виражену функціональність, співвіднесеність з особистими інтересами. Якщо основу духовних компонентів суспільства складають матеріальні умови та інтереси, то, по суті, відбувається розмивання поняття «духовності» як певних об'єднуючих засад, концентровано виражених у вигляді моральних цінностей, звичаїв, традицій, релігійних правил тощо, здатних обґрунтовувати та спрямовувати розвиток всіх суспільних відносин незалежно від різноманітних особливостей мінливої соціальної реальності, у тому числі особистих інтересів та уподобань.

1. *Гончаров В. Н., Попова Н. А.* Духовно-нравственные ценности в системе общественных отношений // *Фундаментальные исследования*. 2015. № 2. Ч. 7. С. 1567. 2. *Гражданское общество: истоки и современность: монография* / науч. ред.: И. И. Кальной, И. Н. Лопушанский. Санкт-Петербург: Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2006. С. 101, 103. 3. *Бек У.* Что такое глобализация? / пер. с нем. А. Григорьева и В. Седельника; общ. ред.: А. Филиппова. Москва: Прогресс-Традиция, 2001. С. 115. 4. *Левицкий С. А.* Трагедия свободы / составление, послесловие, комментарии В. В. Сапова. Москва: Канон, 1995. С. 358. 5. *Бачинин В. А.* Энциклопедия философии и социологии права. Санкт-Петербург: Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2006. С. 286. 6. *Макаренко А. С.* Гражданское общество в постиндустриальном обществе потребления [Электронный ресурс] // *Современные проблемы науки и образования*. 2014. № 6. URL: <https://science-education.ru/ru/article/view?id=17061>. Дата доступа: 19.07.2017. 7. *Бордийяр Ж.* О совращении // *Ad Marginem* '93: Ежегодник Лаборатории постклассических исследований Института философии РАН. Москва: Ad Marginem, 1994. С. 330. 8. *Ильин А. Н.* Культура общества массового потребления: критическое осмысление: монография. Омск: Изд-во ОмГПУ, 2014. С. 25. 9. *Шеллинг Ф.В.Й.* Философские исследования о сущности человеческой свободы и связанных с ней предметах //

Сочинения в 2 т.: пер. с нем. Т. 2 / сост., ред. А. В. Гулыга; Прим. М. И. Левиной и А. В. Михайлова. Москва: Мысль, 1989. С. 112.

Sunegin Sergii. Spiritual and material nature of civil society: introduction to the problem in the context of modern realities

In this article the author on the general theoretical level examines the features of the spiritual and material foundations of the development of modern civil society.

Civil society, as well as any other form of collective organization of individuals, is always forming, functioning and developing within certain material and spiritual parameters, which are in constant interaction. The spiritual and material nature of civil society stems from the fact that its primary element is a person (individual, person), which is always a bearer of the spiritual and material origin, with which it forms for itself a corresponding hierarchically constructed system of values (material and spiritual). Depending on which system of values (spiritual or material) is dominant, higher or priority in the functioning and development of any state-organized society, civil society can be viable, that is, qualitatively promotes the development of the respective spheres of social relations, or formal, which manifests itself in the ineffective functioning of its institutions, which are not capable of influencing qualitatively and systematically the socio-political life or acting in order to obtain certain benefits for themselves.

Viable civil society is much more than just a simple set of people and their associations, their rights, freedoms, interests, goals, ambitions, etc., significantly more than the market economy, private property, free enterprise, etc. Civil society can effectively function and develop only if it is based on above-personal (spiritual) ideals, for the sake of which the individual is able to sacrifice his personal goods, including life and health. The indicated above-personal ideals are concentrated in the spiritual tradition of the society that, with the help of the moral-religious system of coordinates, absorbed the centuries-long experience of arranging or solving vital affairs. The present stage of the development of civil society under conditions of liberal democratic order is characterized by un-

limited substantiations of the sensual and material factors of its development, the artificial provision of them with a peculiar metaphysical basis for the functioning of social institutions, as a result of which the solidarity principles of interaction between its institutes and actors have actually been destroyed.

Keywords: civil society, spirituality, moral, material goods, individual, human rights and freedoms.

УДК 340.111.5

О. П. ЧЕРНОВОЛ

БРИТАНСЬКА МОДЕЛЬ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ОBOB'ЯЗКІВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Досліджуються особливості британської моделі правового забезпечення та реалізації обов'язків людини і громадянина. Аналізуються теоретико-правові особливості врегулювання статусу особи у Великій Британії. Визначено та класифіковано основні ключові елементи британської моделі правового забезпечення та реалізації обов'язків людини і громадянина. Досліджено інститут обов'язків людини і громадянина у Великій Британії.

Ключові слова: обов'язки, модель, елементи, статутне право, прецедентне право, Конституційні угоди.

Черновол О.П. Британская модель правового обеспечения и реализации обязанностей человека и гражданина

Исследованы особенности британской модели правового обеспечения и реализации обязанностей человека и гражданина. Анализируются теоретико-правовые особенности урегулирования статуса лица в Великобритании. Определены и классифицированы основные ключевые элементы британской модели правового обеспечения и реализации обязанностей че-